
УДК: 355.48(430)“1943/1945“
94(497.1)“1943/1945“
COBISS.SR-ID 135944969
DOI број: 10.5937/vig2302131T

Језик рада: Српски
Примљен: 10.10.2023.
Прихваћен: 01.12.2023.
Тип рада: Оригинални научни рад

Др Гај Трифковић, стручни сарадник
Универзитет у Сарајеву
Сарајево (Босна и Херцеговина)
E-mail: trifkovg@gmail.com

ЈАЧИНА И КВАЛИТЕТ ЊЕМАЧКИХ ТРУПА У ЈУГОСЛАВИЈИ 1943–1945.

АПСТРАКТ: Наводи о броју њемачких војника везаних на југословенском ратишту су представљали један од стубова наратива о „Народноослободилачком рату“. Ова проблематика, међутим, никад није доживјела пуну историографску обраду у социјалистичком периоду. Она би показала да је број јединица у Југославији овисио од вањских фактора, барем у истој мјери као и од унутрашњих, да су оне биле шароликог састава, те да велике бројке нису увијек синоним за борбену вриједност. Њемачки контингент није био елитни, али је, с обзиром на ограничену стратешку важност југословенског простора, био релативно бројан и представљао непредвиђено оптерећење за ионако пренапрегнуте ресурсе Трећег рајха. Циљ ове студије, која је готово у цјелости заснована на необјављеним примарним изворима, јесте да бар дјеломично одговори на питање „колико је њемачких војника било стационирано у Југославији“ у посљедње двије године Другог свјетског рата, да пружи основне податке о њиховој врсти и квалитету, као и о механизму њиховог доласка у овај кутак окупиране Европе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Други свјетски рат, Југославија, њемачка војска, јачина, герилско ратовање, противустаничка борба

Увод

Мјерење учинковитости дејства герилских покрета против регуларних армија је веома незахвалан задатак. Ово је углавном посљедица комплексне природе неконвенционалних сукоба, који често имају и одлике грађанског, вјерског или револуционарног рата. У њима посебно важну улогу имају политички, економски или пак пропагандни чиниоци, који се не могу увијек поуздано квантификовати. Сем тога, неконвенционални ратови се ријетко дешавају „у вакуму”, већ су најчешће дио ширег конфликта. Утицај „страног фактора” у сваком свом облику стога не смије бити занемарен у коначној анализи.

Утицај герилских покрета у Европи за вријеме Другог свјетског рата се најчешће мјери бројем и јачином окупационих снага које су везивали за себе. Још у тешким ратним данима, југословенски партизани су налазили утјеху у чињеници је свака њемачка дивизија која је ратовала против њих значила једну дивизију мање за Источни фронт. Поређење броја непријатељских формација стационарних у Југославији, с једне, и на медитеранском ратишту, с друге стране, понекад би било тумачено као потврда доприноса Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије (скраћено: НОВЈ) заједничкој, антифашистичкој ствари. У исто вријеме, оно је служило и као аргумент против перципиране пасивности западних савезника. Потоња тенденција се осјећала и у југословенској историографији, нарочито у првим деценијама послје рата. С временом су поређења ове врсте све више уступала мјесто простом навођењу статистичких података без дубљих анализа или коментара, чиме се де факто признала бесмисленост „такмичења” са западним савезницима.¹

Наводи о броју њемачких војника везаних на југословенском ратишту су представљали један од стубова наратива о „Народноослободилачком рату”. Ова проблематика, међутим, никад није доживјела пуну историографску обраду у социјалистичком периоду (Никола Анић је своју монографију о њемачким снагама на подручју данашње Републике Хрватске објавио тек почетком 21. вијека). Трактати на ову тему су се најчешће сводили на прилоге у темат-

¹ Vladimir Dedijer, *Dnevnik* (Rijeka: Liburnija, 1981.), tom II, 357 (unos za 26.8.43); Đuro Kladarin, *Slom 4. i 5. okupatorsko-kvislinške ofanzive* (Zagreb: Kultura, 1956), 270-71; Mladenko Colić, *Pregled operacija na jugoslovenskom ratištu 1941-1945* (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1988), 316-17.

ским зборницима о појединим регионима или ратним догађајима.² Све ово би могло дјеловати зачуђујуће, јер је историчарима на располагању стајала све богатија архивска грађа, укључујући и изјаве њемачких ратних заробљеника о борбеном путу јединица којима су припадали. Од дубље анализе се вјероватно одустало из неколико разлога. Она би показала да је број јединица у Југославији овисио од вањских фактора (дешавања на великим фронтovima и ширих стратешких промишљања), барем у истој мјери као и од унутрашњих (герилске опасности), да су оне биле шароликог састава, те да велике бројке нису увијек синоним за борбену вриједност. Другим ријечима, анализа би нарушила мит о Вермахту као хомогеној, високософистицираној борбеној машини, којој су партизани, вршећи своју ослободилачку и револуционарну мисију, ипак стали у крај.

Извори и терминологија

Анализирање бројног стања њемачких јединица није отежано само расцјепканашћу и мањкавошћу архивске грађе, већ и оновременом војном терминологијом. Дефиниција појма „јачина“ (*Stärke*) варирала је током рата. Зато је нужно кратко објашњење основних категорија; о њиховој примјени у пракси биће највише ријечи у првом поглављу:

- *Soll-Stärke*: прописана јачина јединице („по списку“), ријетко остваривана у пракси;
- *Verpflegungs-Stärke*: снабдјевачка јачина – збир свих особа који снабдијевање добијају од јединице; осим њених чланова, у број могу бити укључени и цивили, заробљеници, подређене њемачке или сателитске јединице;
- *Ist-Stärke*: стварна јачина – збир свих чланова јединице, укључујући и оне на допусту, рањенике и болесне чији опора-

---

² Nikola Anić, *Njemačka vojska u Hrvatskoj 1941.-1945.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002). Видјети још и Slavko F. Odić, „Nemačke i kvislinške oružane snage u Četvrtoj i Petoj ofanzivi i njihovi gubici“, u: *Neretva-Sutjeska 1943: Zbornik radova naučnog skupa 'Neretva-Sutjeska 1943' održanog od 27. juna do 2. jula 1968 god. u Sarajevu*, urednik Branko Borojević (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969), 110-19; Antun Miletić, „Neke mere i dejstva Vermahta na Kozari 1941-1942. godine“, u: *Kozara u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji (1941-1945)*, urednici Zdravko Antonić i Joco Marjanović (Prijevor: Nacionalni park Kozara, 1980), 195-214; Kosta Pavlović, „Nemačke oružane snage u Jugoslaviji za vreme završnih operacija“, u: *Za pobjedu i slobodu. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije: učesnici govore*, urednik Ivo Matović (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986), 763-78.

вак неће трајати дуже од 8 седмица, те све прекомандоване из других јединица;

- *Tages-Stärke*: дневна јачина –збир свих војника и добровољних помоћника (*Hilfswillige*, скраћено ХиВи)³ који се у датом моменту спремни за дужност;
- *Gefechts-Stärke*: борбена јачина – збир свих припадника борбених дијелова јединице; у њега не улази особље највиших штабова и позадинског персонала, осим оних који директно узимају учешћа у борбеним дејствима, попут возача возила за транспорт муниције на прву линију, итд;
- *Kampf-Stärke*: бојна јачина – збир свих оних који директно учествују у борбеним дејствима.

Основна значења термина „јачина” наведена су у шеми 1:⁴

Стварна јачина			
Дневна јачина		-Рањеници (опоравак до 8 седмица)	
Борбена јачина		-Чланови јединице „на лицу”, укљ. и прикључене чланове других јединица	
Бојна јачина	-Чланови борбених дијелова јединице	←	←
Чланови јединице који непосредно учествују у боју	←		

Како је раније наведено, друго поглавље се бави појединим дивизијама. Велика већина њих је обрађена уз помоћ двије табеле. У првој су садржани наводи о јачини дивизије током периода који студија

³ Институција добровољног помоћника настала је као одговор на све гору персоналну ситуацију с којом се суочавао Вермахт почевши од 1941. године. Радиослобађања „правих” Нијемаца за службу са оружјем у руци, физички и служински послови (утовар и истовар, копање ровова, пријенос рањеника и снабдијевања, итд.) све чешће су били препуштани страним држављанима. Добровољни помоћници су се регрутовали углавном из редова совјетских заробљеника, који су се ових дужности прихватили мање из убјеђења, а више из жеље да побјегну из пакла њемачких логора. На Балкану су ове дужности преузимали и италијански војни интернирци (*Italienische Militärinternierte*), али и локални цивили.

⁴ Базирано на: Централни архив Министарства одбране Руске Федерације, фонд 500, опис 12466, дело 84, лист 49 [у наставку: ЦАМО/фонд/опис/дело/лист].

покрива. Одабир појединих датума директно је условљен стањем и приступачношћу извора: док за неке јединице постоји обиље података, за друге их има много мање. Кад год је могуће, бројке се односе на стварну јачину њемачког персонала, онако како су наведене у извјештајима о стању (јед. *Zustandsbericht*). Ове је извјештаје требала слати свака јединица сваког првог у мјесецу. Осим навода о прописаној јачини и мањку у људству, они садрже и податке о губицима, попуни, те стању материјално-техничких средстава, као и кратке наративне оцјене стања од стране командујућег официра.

Када извјештаји о стању нису били доступни, кориштене су шеме устроја (јед. *Gliederung*), које су од касне 1942. слане и као прилог уз извјештаје о стању. Нијемци су користили разрађен систем мнемоничких симбола за приказивање организационе структуре својих јединица. Шеме би садржавале и број и врсту тешког наоружања, док би постотак попуњености и мањка често био уцртан оловкама различитих боја. Уз графички приказ обично се не би наводили подаци о јачини у класичном смислу, већ попис пјешадијског наоружања. Иако је оружја обично било више него људства (трофејно оружје, чињеница да су многи дужили више од једног комада), ова бројка може дати добру предоцбу о величини јединице.

Преглед бојне вриједности дивизија базира се на такозваним седмичним извјештајима (јед. *Wochenmeldung*). Они су у овој форми уведени на прољеће 1944. с циљем да вишим командама дају брз и информативан преглед борбене способности крупних формација, првенствено дивизија, али и самосталних бригада и пукова. Они садрже податке о броју и јачини пјешадијских батаљона у сљедећој форми: јак – борбена јачина преко 400 људи; средње јак – 300; просјечан – 200; слаб – 100; изнурен – мање од 100. Ту су и наводи о броју и врсти батерија пољске артиљерије (тешке/лаке; понекад седмични извјештаји наводе број цијеви умјесто батерија), те броју тешких противтенковских топова (калибра изнад 75 милиметара). На основу ових⁵ параметара рачунао се степен бојне вриједности јединице (*Kampfwert*): I – потпуно спремна за све офанзивне задатке; II – условно спремна за офанзивне задатке; III – потпуно спремна за све дефанзивне задатке; IV – условно спремна за дефанзивне задатке.

⁵ Подаци о броју и јакости батаљона, те дивизијске артиљерије, биће постављени на ауторове странице на академским мрежама попут *Academia.edu* и *Researchgate.net*. Седмични извјештаји су садржавали и податке о покретљивости јединице, али они нису кориштени за ову студију.

Преглед јачине трупа главнокомандујућег Југоистока 1943–1945.

Прије преласка на анализу јачине њемачке балканске групације у периоду 1943–1945, а ради каснијег поређења, није згорег подсјетити се на стање из прве двије године рата.

Снабдјевачка јачина језгра окупационог контингента у окупираној Србији и НДХ, табела 1:⁶

Јединица	10.1941.	3.1942.	11.1942.
704. ПД ⁷	5.207	5.757	9.765
714. ПД	6.126	7.120	8.947
717. ПД	5.922	6.161	7.221
718. ПД	7.802	6.875	7.505
7. СС БД	-	-	21.851
СУМА	25.057	25.913	55.289

У суму нису укључене формације копнене војске у Грчкој (у новембру 1942. укупно 19.930 људи у једној дивизији и двије трвђавне бригаде), као ни новопридошла 187. РД (7.010)⁸, односно 369. ПД (10.207)⁹, чији се долазак очекивао почетком 1943. године.

Да би се додатно појаснило тачно значење разних термина „јачина” потребно је кренути „са врха”, од снабдјевачке јачине. Подаци о снабдјевачкој јачини ГКЈИ 1943–1945. наводе се у табели 2:

Датум	20.8.1944.	1.10.1944.	1.11.1944.	1.12.1944.	28.4.1945.
Јачина	920.00 ¹⁰	910.000	660.000	448.595 ¹¹	396.000 ¹²

⁶ Национални архив Сједињених Америчких Држава, фонд РГ242, микрофилм публикација Т314, ролна 1531, снимак 1255, (унаставку: НАРА/микрофилм публикација/ролна/снимак [уколико број снимка/странице није доступан, биће замијењен насловом и датумом документа]); НАРА/Т501/257/1150.

⁷ Пјешадијска дивизија. Остале скраћенице које ће бити кориштене у чланку су: Армијска група „Е”/„Ф” (АГЕ/АГФ), армијски/брдски/оклопни/резервни корпус (АК/БК/ОК/РК), брдска/козачка коњичка/ловачка/оклопна/резервна дивизија (БД/ККД/ЛД/ОД/РД), оклопна армија (ОА), главнокомандујући Југоистока (ГКЈИ), Врховна команда копнене војске/оружаних снага (ВККВ/ВКОС).

⁸ НАРА/Т315/1553/168.

⁹ НАРА/Т315/2154/502.

¹⁰ НАРА/Т311/190/445, 347, 232.

¹¹ НАРА/Т77/1423/292.

¹² ЦАМО/500/12450/246/34.

Ових ца. 910 до 920.000, по подацима од 20.8.1944, дијели се на (табела 3):¹³

АГЕ	308.000 људи	19.000 коња
2. ОА	561.000 људи	82.000 коња
СУМА:	869.000 људи	101.000 коња

Разлика од 40 до 50.000 људи вјероватно отпада на:

- војног команданта Југоистока, који је у оперативном смислу био задужен за територију окупиране Србије. Крајем августа 1944. он у свом саставу има Руски заштитни корпус, Српски добровољачки корпус, те неке мање јединице Вермахта и полиције. Бугарски окупациони корпус (33.600 људи)¹⁴ имао је властито снабдијевање;
- команданта Вермахта у Бугарској, чије су јединице и установе на дан 1.8.1944. имале стварну јачину од 22.047 људи.¹⁵

Снабдијевање нису примали само припадници оружаних снага, већ и друге категорије особа које су на овај или онај начин биле повезане са њима: добровољни помоћници, цивили у служби војске (*Wehrmachtsgefolge*) и ратни заробљеници. У том смислу, илустративан је приказ јачине АГЕ у Грчкој од 6.12.1943, табела 4:¹⁶

Категорија	Људи	Коњи
Копнена војска	173.300	27.500
СС и полиција	13.700	1.600
Ваздухопловство	58.000	550
Ратна морнарица	29.000	15
Италијански ХиВи	18.500	-
Цивили (<i>Wehrmachtsgefolge</i>)	19.500	-
Ратни заробљеници	57.500	-
СУМА:	369.500	29.665

Стварна јачина њемачке балканске групације током периода јули 1943– јули 1944. приказана је у табели 5 (напомена: бројке у загради

¹³ НАРА/Т311/190/461.

¹⁴ НАРА/Т311/195/974-75.

¹⁵ НАРА/Т311/187/829.

¹⁶ НАРА/Т311/175/909.

представљају удио припадника „Оружаног СС-а, као и оних јединица Ваздухопловства које врше борбене задатке на копну”):¹⁷

Датум	Јачина
1.7.1943.	296.000 (46.000)
1.8.1943.	279.000 (33.000)
1.9.1943.	311.000 (55.000)
1.10.1943.	349.000 (59.000)
1.11.1943.	399.000 (74.000)
1.12.1943.	417.000 (64.000)
1.1.1944.	425.000 (55.000)
1.2.1944.	427.000 (64.000)
1.3.1944.	451.000 (90.000)
1.4.1944.	421.000 (91.000)
1.5.1944.	440.000 (106.000)
1.6.1944.	440.000 (108.000) ¹⁸
1.7.1944.	457.000 (103.000)
1.9.1944.	315.697 ¹⁹

Стварна јачина контингента њемачке копнене војске у Југославији (без Словеније) види се из табеле 6:²⁰

Датум	2. ОА	Директно потчињено АГФ	Војни командант Југоистока, Штаб за обуку у Бугарској ²¹	СУМА
1.3.1944.	155.600	35.408	24.066	215.074
1.4.1944.	109.210	33.339	24.236	166.785
1.5.1944.	132.572	35.140	24.204	191.916

¹⁷ НАРА/Т78/414/6383112.

¹⁸ У оригиналу поред бројке пише: „Стварна јачина нетачна”.

¹⁹ Бројка се вјероватно односи само на припаднике КВ: Војни архив Савезног архива СР Њемачке, фонд РХ2, фасцикла 1341, лист 63 [у наставку: БА-МА/фонд/фасцикла/лист].

²⁰ Ибид., 14, 17, 19. Бројке се највјероватније односе само на припаднике активног дијела Копнене војске (*Feldheer*). Према томе, оне не укључују припаднике Оружаног СС-а и других родова војске, а не би укључивале ни припаднике Допунске војске (*Ersatzheer*) из редова резервних јединица да су у овом периоду још биле стациониране у НДХ.

²¹ Број војника стациониран у тадашњој Бугарској у овом периоду није био превелик; тек током љета 1944. Бугарска постаје привремено уточиште за хиљаде припадника Вермахта који се повлаче са Источног фронта.

У дијеловима Словеније, који су били фактички анектирани од Трећег рајха, главни терет противпартизанске борбе носила је полиција. За стицање приближне слике о ангажману оружаних снага може послужити преглед из љета 1944. године, табела 7:²²

Гарнизон	Јачина
Цеље (уз Дравоград)	6.450
Крањ	3.950
Шкофја Лока	2.545
Марибор	2.706
СУМА:	16.011

Након капитулације фашистичке Италије, у септембру 1943, дио Словеније који је некад чинио Провинцију Љубљана нападе су и заузеле снажне јединице II СС ОК, табела 8:²³

Јединица	Јачина
1. СС ОД „Leibstandarte SS Adolf Hitler“	18.739
44. ПД „Hoch-und Deutschmeister“	16.021
71. ПД	14.245
162. ПД (туркестанска)	18.710

Иако, за разлику од својих герилских противника, окупациони контингент генерално није оскудијевао у лаком наоружању, несташнице би понекад дале потпуно други тон статистичким прегледима. III СС ОК (германски) формиран је у централним и сјеверним дијеловима Хрватске током љета и јесени 1943. По једној забиљешци с краја исте године, корпус је имао (вјероватно стварну јачину од) 22.980 људи, али само 6.350 комада лаког пјешадијског оружја.²⁴

Наведене бројке могу дјеловати импресивно, али треба имати у виду да снабдјевачка и стварна јачина творе тек дугачку дршку „копља“, на чијем се врху налази сразмјерно мала оштрица која непосредно учествује у борби. Како је омјер изгледао у пракси види се из приложених табела.²⁵

²² Вјероватно стварна јачина: БА-МА/RW4/490/3-14.

²³ НАРА/Т354/606/419-20. У ова два документа, бројке из рубрике „стварна јачина“ су веће од оних у рубрици „снабдјевачка јачина“, што се може објаснити једино штампарском грешком, односно грешком при уносу цифара.

²⁴ НАРА/Т313/482/139.

²⁵ БА-МА/PX2/1341/31-32.

Дивизије на дан 1.6.1944, табела 9:

Стварна јачина	Дневна јачина	Борбена јачина	Бојна јачина
185.484	136.849 (=100%)	93.226 (=68%)	80.822 (=59%)

Борбене јединице копнене војске на дан 1.6.1944, табела 10:

Стварна јачина	Дневна јачина	Борбена јачина	Бојна јачина
58.337	36.752 (=100%)	30.144 (=82%)	27.093 (=74%)

Марк Твејн је популаризирао фразу „лаж, проклета лаж, статистика”. Мада је готово потпуно сигурно да њемачки штапски официри нису намјерно доводили у заблуду своје претпостављене по једном тако важном питању као што је јачина јединица, статистичке податке ипак треба узимати са дозом опреза. Понекад би прегледи дијелом били базирани на нетачним или непотпуним, односно недовољно провјереним изворима. Ствари би се додатно закомпликовале произвољним или недосљедним кориштењем релевантних термина. По једном прегледу, сачињеном на самом крају 1943. у ВКОС-у, „бојна јачина” (*Kampfstärke*) у балканским командама на дан 15. новембра износила је 444.668. Може се претпоставити да се „бројна јачина” односи на стварну јачину. Ако је то доиста случај, онда постоји разлика од готово 50.000 у односу на податке наведене у табели 5. У истом прегледу се наводи да „Козаци и хрватски легионари” нису урачунати у збир, те да њихов број у 1. ККД, те 369. и 373. ПД износи укупно 22.561. Међутим, по подацима из посљедњег тромјесечја те године, само првих је било око 14.500, а потоњих 19.000 (не рачунајући још 9.000 који су били на обуци у Аустрији).²⁶

У једном другом документу, израђеном такођер у ВКОС-у крајем октобра 1943, наводи се да 2. ОА располаже са 11 дивизија, чија јачина по формацији износи 160.000, а стварна „преко” 110.000. Документ је мањкав у неколико аспеката: III СС ОК су потчињене јединице које то нису биле (на примјер, 162. ПД), док се његове властите (на примјер, СС оклопногренадирска дивизија „Нордланд”) не спомињу. Исто је и са штабом XXI БК, а од пет јединица у рангу пука/бригаде, именован се помиње тек 1. резервни ловачки пук. Узевши у обзир све ово, као и доступне извјештаје о стању из овог периода, јасно је да је стварна јачина могла бити и за трећину већа.²⁷

²⁶ БА-МА/RW4/489/102; НАРА/Т315/2281/196; НАРА/Т77/883/5631891.

²⁷ Ибид., снимак 5631882; НАРА/Т313/189/7448665-70.

Преглед јачина дивизија

369. пјешадијска дивизија (хрватска), табела 11:

Датум	30.06.1943.	31.12.1943.	09.08.1944.	01.11.1944.	13.05.1945.
Јачина	11.788 ²⁸	10.992 ²⁹	9.196 ³⁰	7.298 ³¹	3.036 ³²

373. пјешадијска дивизија (хрватска), табела 12:

Датум	21.09.1943.	30.12.1943.	16.10.1944.	19.12.1944.	31.3.1945.
Јачина	14.340 ³³	12.695 ³⁴	11.830 ³⁵	3.300 ³⁶	5.275 ³⁷

392. пјешадијска дивизија (хрватска), табела 13:

Датум	1.1944.	16.10.1944.	17.3.1945.	21.4.1945.
Јачина	12.000 ³⁸	10.800 ³⁹	8.953 ⁴⁰	1.200 ⁴¹

²⁸ По старом устроју, који предвиђа већи број војника и официра, али не и добровољне помоћнике: НАРА/Т315/2155/4.

²⁹ По новом устроју; само чланови дивизије, укључујући и рањене, али и неоправдано одсутне; 528 добровољних помоћника није урачунато: ибид.

³⁰ Дневна јачина дивизије, без једног деташираног батаљона (650) и невојничких категорија људства (830): НАРА/Т311/192/446.

³¹ Једна допунска јединица (432) и неборбено особље (490) нису урачунати. Један други извор наводи да је дивизија у то вријеме имала 5.000 људи, што се вјероватно односи на дневну јачину (без лакше рањених и неоправдано одсутних, којих је у овој фази рата било много): НАРА/Т311/184 [V СС БК за 2. ОА, 11.11.44]; НАРА/Т311/185 [АГЕ за XXI БК, 4.11.44].

³² Franz Schraml, *Kriegsschauplatz Kroatien: Die deutsch-kroatischen Legions-Divisionen 369., 373., 392. Inf-Div (kroat.) — ihre Ausbildungs- und Ersatzformationen* (Neckargemünd: Kurt Vowinkel Verlag, 1962), 148-49.

³³ НАРА/Т315/2171/121. Прописана јачина дивизије у овом периоду била је 13.965; НАРА/Т314/559/118.

³⁴ НАРА/Т315/2171/509.

³⁵ ТНА/НВ5/ЦХ-МСС-360Р(Е).

³⁶ Борбена јачина: НАРА/Т311/184 [АГЕ, Преустрој дивизија, 19.12.44].

³⁷ Вјероватно дневна јачина: ТНА/ДЕФЕЗ/566/КО498.

³⁸ Процјена према Schraml, оп. цит., 230. Имајући у виду да је дивизија у то доба имала само два артиљеријска дивизиона (умјесто уобичајена три), као и да није имала пољски допунски батаљон (*Feldersatzbataillon*), ову бројку треба узети са посебном резервом.

³⁹ ТНА/НВ5/ЦХ-МСС-360Р(Е).

⁴⁰ Дневна јачина: БА-МА/РХ2/1368/9.

⁴¹ Бојна јачина: Војни архив Београд, фонд Немачка окупаторска војска 1941-1945., кутија 74, фасцикла 3, документ 30, лист 2 [у наставку: ВАБ/кутија/фасцикла/лист].

1. козачка коњичка дивизија, табела 14:

Датум	09.10.1943.	31.12.1943.	15.6.1944.	31.3.1945.
Јачина	18.483 ⁴²	18.192 ⁴³	15.161 ⁴⁴	10.216 ⁴⁵

2. козачка коњичка дивизија, табела 15:

Датум	31.3.1945.
Јачина	13.646 ⁴⁶

7. СС добровољачка брдска дивизија „Принц Еуген“, табела 16:

Датум	31.10.1943.	03.04.1944.	10.09.1944.	01.01.1945	01.04.1945.
Јачина	21.886 ⁴⁷	20.075 ⁴⁸	17.485 ⁴⁹	11.341 ⁵⁰	12.979 ⁵¹

13. СС добровољачка брдска дивизија „Ханџар“ (хрватска бр. 1), табела 17:

Датум	15.2.1944.	1.6.1944.	10.9.1944.
Људство	21.018 ⁵²	-	18.270 ⁵³

21. СС добровољачка брдска дивизија „Скандербег“ (албанска бр. 1), табела 18:

Датум	1.6.1944.	1.10.1944.	1.11.1944.
Људство	4.802 ⁵⁴	3.425 ⁵⁵	5.200 ⁵⁶

⁴² Од којих 3.547 Нијемца: НАРА/Т315/2281/151.

⁴³ Од којих 4.479 Нијемаца: НАРА/Т314/560/1027.

⁴⁴ Снабјевачка јачина (без прикључених дијелова и невојничких категорија): НАРА/Т314/1547/613.

⁴⁵ Вјероватно дневна јачина: ТНА/ДЕФЕЗ/566/КО498.

⁴⁶ Дневна јачина: ТНА/ДЕФЕЗ/566/КО498.

⁴⁷ Плус 1.221 добровољни помоћник: БА-МА/РС3-7/5/112.

⁴⁸ Плус 1.217 добровољних помоћника: БА-МА/РС3-7/7/113.

⁴⁹ Плус 1.152 добровољна помоћника: НАРА/Т314/849/119.

⁵⁰ Плус 260 добровољних помоћника: БА-МА/РХ2/4153/20.

⁵¹ Плус 400 добровољних помоћника: ТНА/ДЕФЕЗ/565/КО167.

⁵² Наведено према: George Lepre, *Himmler's Bosnian Division: the Waffen-SS Handschar Division, 1943-1945* (Atglen, PA: Schiffer Military History, 2004), 138.

⁵³ НАРА/Т175/141/2668956.

⁵⁴ Ибид.

⁵⁵ Од ове бројке 903 Нијемца: БА-МА/Н756/1826/(непагинирано).

⁵⁶ Борбена група „Скандербег“; од овога ца. 900-1.200 бивших чланова дивизије, остатак припадници Ратне морнарице пристигли из Грчке: Ибид., (непагинирано, Историјат дивизије „Скандербег“, 1969); ибид., (Борбе дивизије „Скандербег“ у периоду мај – октобар 1944), 23; НАРА/Т311/186 (АГЕ, Преустрој СС дивизије „Скандербег“,

173. резервна дивизија, табела 19:

Датум	1.8.1943.	7.10.1943.	24.12.1943.	6.2.1944.
Јачина	6.043 ⁵⁷	9.068 ⁵⁸	9.074 ⁵⁹	6.384 ⁶⁰

187. резервна дивизија/42. ловачка дивизија, табела 20:

Датум	23.1.1943.	10.8.1943.	21.1.1944.	21.5.1944.
Јачина	10.109 (2.722) ⁶¹	14.133 ⁶²	9.864 ⁶³	12.426 ⁶⁴

188. резервна брдска дивизија/188. брдска дивизија, табела 21:

Датум	1.4.1944.	1.6.1944.	3.2.1945.	17.3.1945	9.4.1945.
Јачина	14.251 ⁶⁵	16.098	12.666 ⁶⁶	16.319 ⁶⁷	19.000 ⁶⁸

41. тврђавна/41. пјешадијска дивизија, табела 22:

Датум	1.5.1944.	17.3.1945.	08.05.1945.
Јачина	9.136 ⁶⁹	5.373 ⁷⁰	8-10.000 ⁷¹

24.10.44).

⁵⁷ НАРА/Т314/1545/9.

⁵⁸ НАРА/Т313/482/166.

⁵⁹ НАРА/Т314/1545/191-203.

⁶⁰ Без једног пука који је у међувремену напустио земљу: НАРА/Т314/1547/759-70.

⁶¹ Прва бројка се односи на „укупну јачину“ (*Gesamt-Stärke*) дивизије, а друга на њен дио који је на активној дужности. Људство је подијељено у четири категорије: кадровско језгро (1.350), снабдјевачке јединице (181), наставно особље (1.484) и регрути (7.094): НАРА/Т315/1553/333.

⁶² НАРА/Т314/1545/9.

⁶³ Снабдјевачка јачина (само чланови дивизије и Вермахта): НАРА/Т314/1547/792.

⁶⁴ Ибид., снимак 649.

⁶⁵ Од ове бројке 4.921 чланова кадровског и наставног језгра, и 9.330 регрута: БА-МА/RW4/845/29. Вриједи истаћи да и ова дивизија периодично добија одлике легионарске јединице: ране 1944. у два од њена четири пука регрути из окупиране Словеније чине између 42 и 51% људства: НАРА/Т312/1639/103.

⁶⁶ Дневна јачина: ТНА/ДЕФЕЗ/505/БТ4469.

⁶⁷ Дневна јачина; од ове бројке 2.360 из потчињених јединица: БА-МА/РХ2/1368/7.

⁶⁸ Вјероватно снабдјевачка јачина: ТНА/ДЕФЕЗ/571/КО1684.

⁶⁹ Плус 482 добровољних помоћника: НАРА/Т311/180/99.

⁷⁰ Дневна јачина: БА-МА/РХ2/1368/9.

⁷¹ ВАБ/73/1/4/9. Вјероватно се ради о снабдјевачкој јачини.

11. ваздухопловна пољска дивизија, табела 23:

Датум	1.5.1944.	1.12.1944.	17.3.1945.	8.5.1945.
Јачина	9.802 ⁷²	7.252 ⁷³	7.001 ⁷⁴	2.000 ⁷⁵

181. пјешадијска дивизија, табела 24:

Датум	1.12.1943.	16.4.1944.	1.1.1945.	17.3.1945.
Јачина	9.544 ⁷⁶	9.500 ⁷⁷	9.000 ⁷⁸	4.204 ⁷⁹

237. пјешадијска дивизија (статична), табела 25:

Датум	1.1.1945.	17.3.1945.	9.4.1945.
Јачина	11.492 ⁸⁰	6.869 ⁸¹	11.000 ⁸²

264. пјешадијска дивизија (статична), табела 26:

Датум	1.10.1943.	30.12.1943.	16.10.1944.	1.12.1944.	7.12.1944.
Јачина	11.470 ⁸³	11.395 ⁸⁴	10.598 ⁸⁵	4.670 ⁸⁶	1.130 ⁸⁷

⁷² Плус 1.117 добровољних помоћника: НАРА/Т311/180/98.

⁷³ Плус 672 добровољна помоћника: НАРА/Т314/850/859.

⁷⁴ Дневна јачина: БА-МА/РХ2/1368/10.

⁷⁵ Бојна јачина: ВАБ/72/1/4/5.

⁷⁶ Плус 214 добровољних помоћника: НАРА/Т315/1544/1074.

⁷⁷ Дивизија је овог дана имала мањак од око 800 војника у односу на формацијски предвиђен број (10.328): НАРА/Т314/663/481.

⁷⁸ БА-МА/РХ2/1450/51.

⁷⁹ Дневна јачина: БА-МА/РХ2/1368/9.

⁸⁰ БА-МА/РХ2/1450/101.

⁸¹ Дневна јачина: БА-МА/РХ2/1368/7. По једном дешифрованом извјештају од 19.3.45, дневна јачина дивизије износила је 7.206 људи, као и 1.885 из три потчињена батаљона: ТНА/ДЕФЕЗ/520/БТ8126.

⁸² Снабдјевачка јачина: ТНА/ДЕФЕЗ/571/КО1684.

⁸³ Прописана јачина дивизије у то доба била је 11.442. У овом прегледу се наводи вишак од 778 војника, а мањак од 36 официра и 432 подофицира. Од 320 предвиђених добровољних помоћника, дивизија је имала само једног: НАРА/Т314/559/98, 264. ПД.

⁸⁴ НАРА/Т314/560/1020.

⁸⁵ Плус 450 добровољних помоћника: ТНА/НВ5/ЦХ-МСС-360Р(Е).

⁸⁶ Бојна јачина: ЦАМО/500/12477/793/35.

⁸⁷ Ибид., лист 33.

104. ловачка дивизија, табела 27:

Датум	11.6.1943.	1.5. 1944.	1.11.1944.	1.2.1945.	17.3.1945.
Јачина	13.546 ⁸⁸	14.128 ⁸⁹	12.108 ⁹⁰	12.113 ⁹¹	7.848 ⁹²

114. ловачка дивизија, табела 28:

Датум	1.8.1943.	1.10.1943.	1.11.1943.
Јачина	14.722 ⁹³	14.070 ⁹⁴	15.317 ⁹⁵

117. ловачка дивизија, табела 29:

Датум	1.5.1944.	9.1944.	1.1.1945	5.4.1945.
Јачина	13.166 ⁹⁶	13.000 ⁹⁷	7.922 ⁹⁸	8.940 ⁹⁹

118. ловачка дивизија, табела 30:

Датум	21.6.1943.	24.11.1943.	11-12.1944.
Јачина	12.172 ¹⁰⁰	13.463 ¹⁰¹	5.178 ¹⁰² + 887 ¹⁰³ + 3.139 ¹⁰⁴

⁸⁸ НАРА/Т315/1242 [104. ЛД, Борбена и снабдјевачка јачина, 16. и 25.6.43].

⁸⁹ Плус 2.397 добровољних помоћника: НАРА/Т311/180/103.

⁹⁰ НАРА/Т314/850/185.

⁹¹ БА-МА/РХ2/1455/20.

⁹² Дневна јачина: БА-МА/РХ2/1368/10.

⁹³ НАРА/Т315/1296/11.

⁹⁴ НАРА/Т315/1295/564.

⁹⁵ Ибид, снимак 786. Дивизија је требала имати и 1.499 добровољних помоћника, од којих је само 371 био на лицу. Интересантно је да је мањак попуњен са 1.093 прекобројна њемачка војника.

⁹⁶ Плус 1.359 добровољних помоћника: НАРА/Т311/180/97.

⁹⁷ „Дијелови 117. ЛД подређени Армијском одреду ‘Србија’ у Београдској операцији имали су готово пуну јачину”: НАРА/Т77/780/5506981. Не постоје индиције да је остатак дивизије био у горем стању.

⁹⁸ БА-МА/РХ2/1455/26.

⁹⁹ Дневна јачина: НАРА/Т78/305/6256936.

¹⁰⁰ Плус 1.071 помоћник: БА-МА/РХ26-118/46/18.

¹⁰¹ Плус 1.198 помоћника (*Tr. Hilfskräfte*): НАРА/Т313/482/22.

¹⁰² НАРА/Т314/851/87-90. Бројка се односи на дивизију без цијелог 738. и главнине 750. ловачког пука, без два дивизиона артиљерије, и без извиђачког батаљона.

¹⁰³ НАРА/Т315/1300/1127. Штаб 750. ловачког пука са 1. и 3. батаљоном је задње седмице новембра пребачен у Барању и даље за Мађарску: БА-МА/РХ37/4835, 135, 137.

¹⁰⁴ Стварна јачина 738. ловачког пука и извиђачког батаљона 118. ЛД на дан 1.11.44.: НАРА/Т311/184 [V СС БК за 2. ОА, 11.11.44]. Ове јединице су се налазиле у Херцеговини.

Дивизија „Бранденбург”, табела 31:

Јединица	Стварна јачина (7.1944) ¹⁰⁵
1.пук	1.715
2.пук	1.333 ¹⁰⁶
3.пук	1.183 ¹⁰⁷
4.пук	2.333
Наставни (5.) пук	2.981 ¹⁰⁸
Батаљон обалних ловаца	637
Падобрански батаљон и Војнопривредни штаб бр. 85 ¹⁰⁹	1.213
СУМА:	11.395

22. пјешадијска дивизија/22. народногренадирска дивизија, табела 32:

Датум	22.8.1944.	17.01.1945.	17.3.1945.
Јачина	15.088 ¹¹⁰	13.000 ¹¹¹	5.742 ¹¹²

297. пјешадијска дивизија, табела 33:

Датум	2.7.1943.	1.8.1944.	1.12.1944.	17.3.1945.
Јачина	13.500 ¹¹³	13.835 ¹¹⁴	6.474 ¹¹⁵	7.338 ¹¹⁶

¹⁰⁵ Сви подаци из: БА-МА/RW49/681.

¹⁰⁶ Плус 585 људи из 2. батаљона привремено распоређеног у Албанији.

¹⁰⁷ Два батаљона; привремено распоређени у Словенији.

¹⁰⁸ Четири батаљона; привремено распоређени у Словенији.

¹⁰⁹ Војнопривредни штаб бр. 85 је био кодни назив за специјалну јединицу која је требала извршити атентат на Јосипа Броза Тита.

¹¹⁰ Уз то, било је још 314 добровољних помоћника, као и 679 странаца који су служили у редовима дивизије са оружјем у руци (*Kampfwillige*): НАРА/Т501/257/703. Око 1.000 чланова дивизије је остало на Криту: Friedrich-August von Metzsch, *Die Geschichte der 22. Infanterie-Division 1939-1945* (Kiel: Verlag Hans-Henning Podzun, 1952), 63.

¹¹¹ Снабдјевачка јачина: 22. ПД/Оперативно, бр. 7/45 (17.1.45), наведено према Karl Hnilicka, *Das Ende auf dem Balkan 1944/45: die militärische Räumung Jugoslawiens durch die deutsche Wehrmacht* (Göttingen: Musterschmidt, 1970), 349.

¹¹² Дневна јачина: БА-МА/РХ2/1368/9.

¹¹³ Прописана јачина њемачког персонала (плус 2.500 добровољних помоћника); „Дивизија је, осим неколицине специјалиста, персонално потпуно попуњена”: НАРА/Т315/1978/767; НАРА/Т78/399/6363850, 63639093.

¹¹⁴ НАРА/Т314/663/436-37, 529.

¹¹⁵ Дневна јачина: ТНА/ДЕФЕЗ/331/БТ2972.

¹¹⁶ Дневна јачина: БА-МА/РХ2/1368/10.

1. брдска дивизија, табела 34:

Датум	05.1943.	1.11.1943.	31.03.1944.	1.7.1944.	08.11.1944.
Јачина	24.000 ¹¹⁷	18.308 ¹¹⁸	20.330 ¹¹⁹	16.000 ¹²⁰	10.000 ¹²¹

Извјештаје о стању и седмичне извјештаје треба третирати са истом дозом опреза као и остале документе који се баве овом проблематиком. И они имају својство „рентгенског снимка”, који приказује само стање у моменту кад је направљен. Није било никаквог гаранта да се слика неће значајно промијенити до сљедећег извјештаја услед губитака у борбама, појаве епидемија, промјена устроја јединице и слично. Томе треба додати и непрецизно кориштење релевантне терминологије. На примјер, наведена цифра од 24.000 се базира на опаски да ће од краја априла 1943. „око 3.600 људи дивизије [*Mann der Division*] (15%) бити стално на одсуству”. По тада важећој формацији, 1. БД је доиста требала имати 24.786 чланова, од којих су, међутим, чак 4.203 добровољна помоћника. Стога, мало је вјероватно да је дивизија у мају имала 24.000 њемачких војника, иако ни то није немогуће. Почетком октобра исте године, дивизија је имала ни мање ни више него 2.186 Нијемаца више него што је било прописано. Већ до почетка идућег мјесеца проведене су измјене устроја тако што је предвиђени број подофицира и редова смањен са 17.130 на 15.475.¹²²

Што се тиче бројке са краја марта 1944, она је означена као „снабдјевачка јачина” дивизије, мада се нигдје не помињу добровољни помоћници или евентуалне потчињене јединице. Како је по новом устроју величина њемачке компоненте редуцирана на 18.928 људи, то би значило да дивизија опет има вишак људства, без обзира на нетом завршене зимске операције. Да се устрој 1. БД споро мијењао показује и већ цитирани документ из јула 1944. године. У њему пише да дивизија има мањак од 3.000 људи, али да се он рачуна по старом устроју, те ће се самим тиме слика поправити кад се заврши прелазак на нову, редуцирану формацију типа *Gebirgs-Division 44*, уведену у мају исте године.

¹¹⁷ БА-МА/RW40/40/108.

¹¹⁸ НАРА/Т315/69 [1. БД, Извјештај о стању, 1.11.43].

¹¹⁹ Снабдјевачка јачина: НАРА/Т314/1546/16.

¹²⁰ Дневна јачина: НАРА/Т311/177/813.

¹²¹ Од којих ца. 5-6.000 код 2. ОА, а ца. 4.400 код АГЕ: НАРА/Т311/184/873; НАРА/Т314/850/281.

¹²² НАРА/Т315/69 (1. БД, Извјештаји о стању, 1.10. и 1.11. 1943).

Преглед бојне вриједности дивизија у приоду 1944–1945, табела 35:

Бр.	Дивизија	Бојна вриједност ¹²³		
		Прољеће–љето 1944.	Јесен–зима 1944.	Прољеће 1945.
	369. ПД	II, IV	III	IV ¹²⁴
	373. ПД	II, IV	-	III/IV
	392. ПД	II, IV	III ¹²⁵	III
	1. ККД	II, IV	-	II
	2. ККД	-	-	II ¹²⁶
	7. СС БД	II, III	II	II
	13. СС БД	-	II, IV	-
	21. СС БД	-	-	-
	173. РД	-	-	-
	187. РД	-	-	-
	188. РБД	IV	-	-
	41. ПД	III/IV	III	III
	11. ВПД	II, III	III	III
	181. ПД	II, III	II- III	III
	237. ПД	-	-	III
	264. ПД	II, III	IV	-
	104. ЛД	II, III	II	II
	114. ЛД	-	-	-
	117. ЛД	II, I	II ¹²⁷	II
	118. ЛД	II, III	II ¹²⁸	-
	„Бранденбург”	I-II ¹²⁹	-	-
	22. ПД	I	II-III	II
	297. ПД	I	I-III ¹³⁰	II

¹²³ Већина података садржаних у овој табели потиче из сљедећих прегледа припремљених у ВККВ, односно ВКОС (БА-МА/РХ2/1368/7, 9-10, одн. БА-МА/RW4/845/14-16, 29, 74, 83-84, 99-102), те седмичног извјештаја АГЕ од 25.11.44 (НАРА/Т311/185. Додатни извори су наведени посебно. Вредновање „балканских” дивизија је понекад вршено у двије категорије, „у брдима” (против герилског противника), и „у равници” (против регуларног противника), које су у табели одвојене зарезом („II, IV”). Ако је јединици дата прелазна оцјена, онда је то означено цртицом („II-III”).

¹²⁴ ДЕФЕЗ/330/БТ2557; ДЕФЕЗ/566/КО498.

¹²⁵ ТНА/ДЕФЕЗ/329/БТ2336.

¹²⁶ ТНА/ДЕФЕЗ/566/КО498.

¹²⁷ НАРА/Т314/851/485.

¹²⁸ НАРА/Т314/851/279.

¹²⁹ Односи се само на 1, 2, и 4. пук.

¹³⁰ Прва бројка се односи на јединице дивизије, а друга на потчињене дијелове других формација.

Бр.	Дивизија	Бојна вриједност ¹²³		
		Прољеће–љето 1944.	Јесен–зима 1944.	Прољеће 1945.
	1. БД	I	I ¹³¹	IV ¹³²

Кратка анализа

Војно-политичко руководство Трећег рајха се понадало да је успјешном инвазијом Балкана, априла 1941, осигурана експлоатација стратешких сировина из региона, и обезбјеђено залеђе операције „Барбароса”. Осим тога, очекивало се да највећи терет окупације понесу сателитске и савезничке државе, које су у територијалном смислу и највише профитирале од прољетног похода. Што се распарчане Краљевине Југославије тиче (без Словеније), њемачко присуство је ту било ограничено на 4 слабе посадне дивизије и сличан број батаљона за осигурање. Међутим, ради избијања устанка, Нијемци су већ у периоду септембар–новембар били приморани довести 2 ојачане фронтовске дивизије из Француске и Украјине (342., одн. 113. ПД).

Слом устанка у Србији и криза на Источном фронту, проузроквана великом совјетском контраофанзивом под Москвом, подстакле су Хитлера да, 15. децембра 1941, изда Директиву бр. 39а. У њој пише да је „недопустиво да српско-хрватски простор веже 6 њемачких дивизија, иако на располагању стоје бројне италијанске и бугарске снаге [...] Крајњи циљ је да у за нас важним областима не остану више од 2 њемачке дивизије за осигурање [курзив у оригиналу]”.¹³³

Као што се види из табеле 1, испоставило се да овај план није остварив: у прва три тромјесечја 1942. број дивизија у НДХ и Србији је остао исти, а њихова јачина константна. Како устанак у областима западно од Дрине није показивао знаке јењавања, Берлин је био принуђен да, крајем 1942, тамо упути додатне снаге. За разлику од трупа које су интервенисале на јесен 1941, ове дивизије, због своје природе, нису могле бити употребљене на великим фронтовима. Радило се, наиме, о јединицама за обуку (187. РД), или о јединицама страних

¹³¹ НАРА/ТЗ14/849/940-41.

¹³² ТНА/ДЕФЕЗ/304/ХП6023.

¹³³ Директива бр. 39а (15.12.1941), наведено према: Walter Hubatsch, *Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939-1945* (München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1965), 203.

држављана (369. легионарска дивизија), или о неповјереним етничким Нијемцима (7. СС БД). Ове трупе, заједно са старим посадним дивизијама, понијеле су сав терет зимских операција („Weiss”/„Четврта непријатељска офанзива”).

Прољеће 1943. доноси нове моменте у Вермахтовом управљању ресурсима у Југославији. Они су били посљедица ширих стратешких разматрања, али и развоја догађаја у самој земљи. Губитак сјеверне Африке је изложио практично читав Медитеран опасности од искрцавања Западних савезника. Уколико би се оно догодило на Балкану, постојећи окупациони контингент, у његовом тадашњем стању, не би био кадар пружити ефикасан отпор. С друге стране, нетом завршене зимске операције су показале да он више није био у стању, нити се могао ефикасно супротставити Народноослободилачкој војсци Југославије, која је пролазила кроз убрзан процес регуларизације и професионализације. Хитлер је стога наложио преустрој посадних дивизија у фронтоске формације пуне јачине и борбене готовости, које би се, по потреби, могле употријебити и на другим ратиштима. С тим у вези, треба упоредити бројке из табеле 1 са бројкама у табелама 27-30, да би се бар дјеломично стекао увид у импликације ових реформи. О успјеху реформи говори и чињеница да су три од четири ове дивизије завршиле свој ратни пут борећи се против Совјета и Западних савезника.

Савезничко искрцавање на Сицилији, у јулу 1943, и скори излазак фашистичке Италије из рата приморао је Нијемце да реорганизују цјелокупни окупациони систем на Балкану. Осим осигурања војнопривредних објеката и главних комуникација, они су се сада морали бринути и за стотине километара јадранске, јонске и егејске обале. За простор НДХ, окупиране Србије и Црне Горе био је одговоран штаб 2. ОА. Унаточ свом називу, она готово да и није имала тенкова, али за локалне услове је ипак представљала респектабилну силу. У периоду аугуст–децембар 1943, армији је на дуже или краће вријеме било подређено чак 19 дивизија (од којих је једна била стационарирана у Албанији) и 8 самосталних пукова, односно бригада.¹³⁴

Овако велика концентрација снага била је изнуђена потребом да се разоружа веома бројна италијанска војска која је била распоређена на Балкану и одврати, односно одбије, могућа инвазија западних савезника. Са проласком повољних метеоролошких прилика, неоп-

---

¹³⁴НАРА/Т313/189/7448665-70.

ходних за такву операцију, привремено опада и стратешка важност полуострва. Ово, као и потребе других фронтова, води ка значајној редукацији окупационог контингента у Југославији у првих девет мјесеци 1944. До почетка прољећа, 2. ОА је, између осталог, остала и без 114. ЛД (која одлази у Италију), III СС ОК (чија једна дивизија и једна бригада одлазе у Совјетски Савез), те 1. БД и 367. ПД, које учествују у окупацији Мађарске. Дивизије које су остале су морале рачунати с тим да ће и оне, прије или касније, бити принуђене дати „данак” Источном фронту. Тако је 181. ПД упутила један батаљон у Совјетски Савез у новембру 1943, док је 297. ПД препустила чак три батаљона и један пуковски штаб новоформираној 367. ПД (која ће с временом такођер завршити на истоку). До почетка јула, број дивизија на територији НДХ и Црне Горе је спао на 11 (од којих 6 легионарских), као и 7 самосталних пукова/бригада. Поређења ради, јачина и квалитет контингента распоређеног у стратешки важнијој Грчкој је била мање-више константна током првих девет мјесеци 1944 (7-8 потпуно њемачких дивизија и 9 пукова/бригада).¹³⁵

Сљедећи велики скок у јачини њемачке групације у Југославији долази као посљедица повлачења АГЕ из источних дијелова Балканског полуострва. Тако се, у другој половини новембра, у земљи нашло чак 23 дивизије (не рачунајући 44. и 71. ПД, које су биле у процесу пребацивања на батинско-апатински мостобран), од којих су 3 дивизије биле распоређене у Словенији. Радило се о скупини формација најразличитијег поријекла, устроја и јачине. Одлазак штаба 2. ОА за Мађарску и Книнска битка су за главнокомандујућег југоистока представљали нето губитак од 6 дивизија, а до краја зиме 1944/45. ће изгубити још једну (21. СС, која је расформирана). По једном прегледу од 15. марта 1945, на територији НДХ је било стационирано 13 дивизија. Међутим, криза на јужном крилу Источног фронта, у другој половини тог мјесеца, условила је одлазак још двије дивизије, тако да је генерал-пуковник Александер Лер (Alexander Löhr) крајем рата имао на располагању још 11 формација овог типа (плус двије у Истри). Поређења ради, по истом прегледу, на Западном фронту је било распоређено 62, у Италији (без југословенских крајева) 28, а у Норвешкој, Данској и Словачкој 15 дивизија. Што се бригада тиче, на Западу су биле 3, у Италији 1, у Скандинавији и НДХ по 8.¹³⁶

¹³⁵НАРА/Т77/1421 (ВККВ, Преглед стања Балкан, 31.3.44); НАРА/Т315/1544/1077; БА-МА/РХ2-КАРТ/9528.

¹³⁶БА-МА/РВ4/500/1-2.

Добар дио свих њемачких јединица је распоређен у Југославију ради довршавања формирања или реорганизације. Чим би тај процес био завршен, оне би одлазиле на велике фронтове. Прва дивизија која је на тај начин дошла у Југославију је била 100. ЛД, у мају 1943, а слиједиле су је многе друге (98, 277, 278, 367, 371. ПД, 8, 11, 16 и 18. СС, итд.). Слично као и резервне дивизије, и ове су се формације могле користити за осигурање територије на којој су боравиле, растеређујући тиме језгро окупационог контингента. То је у исто вријеме давало прилику регрутима да употпуне обуку, стичући прва ратна искуства у противгерилским операцијама ниског ризика. Игром случаја, њихов боравак у земљи је имао врло ограничен ефекат на ток рата, па зато нису ни приказане у табелама.

Други дио формација које пристижу на Балкан у овом периоду намијењене су обалској одбрани, задатку који су, до септембра 1943, вршиле италијанске јединице. На љествици квалитете, оне заузимају мјесто између резервних и ловачких дивизија. Другим ријечима, радило се о активним дивизијама одговарајуће јачине (9.500–11.500), које, међутим, нису биле у потпуности дорасле изазовима борбе против модерног противника. У овом смислу илустративна је судбина 264. ПД, која је разбијена у Бици код Книна, вођеној против готово потпуно регуларних јединица 8. далматинског корпуса НОВЈ. Може се навести и примјер 11. ВПД, која је претрпела тешке губитке у борбама против бугарских и југословенских јединица у јесен 1944 (табеле 23 и 26).

Узимајући у обзир немогућност Трећег рајха да надокнади све веће губитке у њемачком персоналу, не чуди чињеница да у периоду 1943/44. долази до значајног раста броја јединица сачињених од страних држављана. Употребна вриједност ових формација на великим фронтовима била је ограничена, првенствено због њихове, мање или више, латентне непоузданости. Подједнако далеко од страховите ватрене моћи Црвене армије и привлачних изгледа за одлазак у заробљеништво западних савезника (што су потајно прижељкивали многи легионари), окупирана Југославија се чинила као идеалан избор. Већ сама природа рата који се тамо водио налагао је употребу борбених формација већих од батаљона, који је, иначе, био основна јединица легионарских трупа. Тако се 369. придружују 373. и 392. (хрватска) ПД, као и 1. ККД. Занимљиво је да није недостајало регрута за козачке формације, и поред тога што је свима било јас-

но да је рат изгубљен. Тако је дошло до формирања 2. ККД и неких мањих јединица, те до њиховог обједињавања у корпус, у новембру 1944. године. По британским подацима, ова формација је, средином маја 1945, имала око 22.000 војника.¹³⁷

Све наведене мјере су служиле једном циљу: да некако надомјесте хронични недостатак искусних и модерно опремљених трупа. Наиме, током цијелог рата Берлин је одбијао да на југословенско ратиште перманентно стационира иоле значајан број ветеранских дивизија. Таква једна формација, 1. БД, долази у земљу први пут на прољеће 1943. и то ради учешћа у операцији „Schwarz”. Након тога одлази у Грчку, а враћа се само када мора интервенисати против нарочито опасних партизанских групација у Босни и Санџаку, у јесен и зиму 1943/44, односно у Црној Гори и Западној Србији у љето 1944. године. Краткотрајни боравци 44. и 71. ПД у јесен 1943, односно у јесен 1944, били су директно проузрочени наглим развојем Народноослободилачког покрета у Словенији и Истри након капитулације Италије, односно совјетским форсирањем Дунава код Апатина и Батине. Двадесетдруга и 297. ПД долазе на дужи период у Југославију тек након напуштања Грчке, односно Албаније. Највећи дио дивизије „Бранденбург” је, додуше, распоређен у земљи већ на зиму 1943/44, али, као што је наведено, то и није дивизија у пуном смислу ријечи.

О окупационом контингенту у Југославији се не би могла стећи нарочито повољна слика. Наиме, он је био, чак и у поређењу са осталим окупираним земљама и (условно говорећи) мањим ратиштима, попут афричког и италијанског, скромне величине; а његово присуство било је изнуђено више потребом да се запосједне јадранска обала него да се затре герилска пријетња. Његов састав, такођер, није био нарочито ласкав, са изразито великим удјелом легионарских, резервних и формација у настајању. Дакле, рекло би се да онај дио наратива о „Народноослободилачком рату” који говори о одвлачењу великог броја квалитетних њемачких снага са главних фронтова нема нарочито солидно упориште у чињеницама. Самим тим, ни партизански допринос савезничкој ствари се не би могао оцијенити као нарочито значајан.

Ипак, да би се добила избалансирана слика, потребно је узети у обзир и друге аргументе. Према конзервативним процјенама, протугерилске борбе у Југославији су од јануара 1943. до септембра 1944.

---

¹³⁷ ТНА/WO177/4465.

стално везале у просјеку 5-6 дивизија, које би повремено биле ојачане са још 3 дивизије ради вршења крупнијих операција.¹³⁸ Да није дошло до устанка и раста герилске пријетње, и легионарске трупе из НДХ би се могле употријебити ван земље у већем обиму, испрва на задацима осигурања позадине, а онда и на фронту (то је била идеја самог Хитлера крајем маја 1942). Јединице сачињене од совјетских грађана би могле вршити исте задатке, првенствено у земљама западне Европе, али не само ондје. Козачке јединице су се у великој мјери показале имуним на комунистичку пропаганду, те су се добро бориле, како против партизана, тако и против јединица Црвене армије и Отачествене Бугарске у Подравини, на зиму 1944/45. године. Такођер, ни све легионарске формације из НДХ нису биле исте. За разлику од 369. и 373. пјешадијска словила је за квалитетну и поуздану јединицу.¹³⁹

Термин „осигурање обале” такођер захтјева појашњење. У теорији, дивизије са овим задатком (крајем марта 1944. било их је 4) све своје ресурсе имале су посветити припремама за одбијање савезничког искрцавања. У пракси, велики дио њихових напора је био усмјерен на борбу против НОВЈ, са којом су у тек неколико наврата садејствовале британске специјалне јединице. Раскорак између теорије и праксе се нарочито јасно види из једног дописа XXI БК, с краја аугуста 1944.године. У њему се каже да су 181. пјешадијској за посиједање 200 километара дугачког обалског појаса стајале на располагању само 4 стрељачке чете. Због њене стратешке важности, њемачка врховна команда ће практично до краја рата инсистирати на држању Истре једном ојачаном дивизијом (237), али и она ће на крају ипак бити ангажована против југословенских снага.¹⁴⁰

Приликом оцјењивања јединица, официри Вермахта су се руководили највишим стандардима. Они су били мјешавина мирнодопских прописа и искустава са Источног фронта, што је изискивало максимално напрезање у сваком смислу. Из овог разлога је тако много формација наведених у овој студији добило релативно ниске оцјене бојне способности. Објективнија слика би се добила ако би

¹³⁸ Klaus Schmdier, „The Yugoslavian Theatre of War (January 1943 to May 1945)”, u: *Germany and the Second World War, Vol. IX: The Eastern Front 1943–1944: The War in the East and on the Neighbouring Fronts*, urednik Karl-Heinz Frieser (Oxford: Clarendon Press, 2017), 1081-82.

¹³⁹ БА-МА/RW4/664/82-87; НАРА/Т314/562/593.; БА-МА/PX10/113/161.

¹⁴⁰ НАРА/Т77/1421 (ВККВ, Преглед стања Балкан, 31.3.44); НАРА/Т314/664/579.

се узеле у обзир посебности југословенског ратишта, првенствено значајке главног њемачког противника. Од средине 1943. до средине 1944, НОВЈ је врло успјешно примјењивала свој оригинални тактички „бренд“, који се базирао на умјешном алтернирању између герилске и регуларне тактике у складу са ситуацијом. У посљедњих девет мјесеци рата, партизанска се војска све више пребацује на класични, регуларни вид ратовања, за који је била само дјеломично спремна. Нијемци су вјероватно са олакшањем дочекали ову промјену: њихов војник је у просјеку увијек био боље обучен и снабдјевен, а официр (па и онај најлошији) посједовао је више искуства и знања о модерном рату.

Велики дио њемачког окупационог контингента на Балкану су чиниле такозване борбене јединице Копнене војске (*Fechtende Heerestruppen*), самосталне формације у рангу од чете до бригаде. Највећи дио је отпадао на пјешадијске јединице задужене за заштиту позадине (територијални стријелци/*Landeschützen*, батаљони за осигурање/*Sicherungsbataillonen*) и статичну одбрану (тврђавне трупе/*Festungstruppen*). Још један спецификум балканског ратишта било је присуство великог броја кажњеничких јединица (*Bewährungstruppe 999*), у којима су служили сви они „недостojни униформе“, укључујући и политичке затворенике. У августу 1944. укупно је било око 75 пјешадијских батаљона из свих наведених категорија. Велики дио њих је био удружен у више тактичко-административне цјелине, попут 81, 86, 606. и 639. пука за осигурање (*Sicherungsregimenter*) и тврђавних бригада (*Festungsbrigaden*), којих је крајем рата било седам (963, 964, 966, 967, 968, 969. и 1017).¹⁴¹

Присуство десетина ових јединица представљало је бонус, а не оптерећење. Осим што су вршили класичне одбрамбене задатке (држање мање важних сектора фронта, осигурање прометница и објеката, итд.), ове трупе су де факто представљале главни извор попуне за дивизије балканске групације. Потоње су, крајем 1944, постале конгломерат разнордоних батаљона и борбених група. То је био директан резултат потребе да се ограниченим снагама покрије неколико жаришних тачака истовремено (Далмација, Срем и Барања, Западна Морава, Црна Гора). Чим је интензитет дејстава мало спласнуо, покренуте су мјере за увођење реда унутар дивизија. Пошто се губици нису могли попунити једноставним враћањем батаљона у састав

---

¹⁴¹ НАРА/Т78/411/6378310-72.

својих матичних формација, њемачке команде су прибјегле „канибализацији” мањих или јако проријеђених јединица. На овај начин је, крајем децембра, распуштено чак 13 тврђавних и кажњеничких батаљона, а њихово људство искориштено за попуну 22, 41, 117, 181. и 369. дивизије. Други велики талас распуштања (најмање 10 батаљона) дошао је у другој половини априла 1945. у оквиру очајничких напора да се Југословенска армија задржи што даље од јужне границе Трећег рајха. Овим се мјерама дјеломично може објаснити чињеница да је 22. ПД, која је под борбом прешла пут од Македоније, преко Косова и Санцака до Источне Босне, имала још 13.000 људи средином јануара 1945, а 41. ПД око 10.000 посљедњег дана рата (табеле 32, одн. 22). Прилив људства нижег квалитета није се негативно одразио на борбену способност формација, већ управо супротно; командант 104. ЛД зато је бар једном изричито тражио од надређених да опет уприличе сличан трансфер.¹⁴²

За разлику од окупационих контингената у већини других земаља, јединице у Југославији изискују сталну попуну људством и материјалом, што је директна посљедица све сложенијих операција које се тамо воде. Борбена вриједност легионарских јединица се одржава на каквом-таквом нивоу захваљујући сталном јачању њемачког језгра. На примјер, у 1. козачкој је његова јачина порасла са 3.547 на 4.479 људи између октобра и децембра 1943. (табела 14), док су у 162. пјешадијској дивизији (табела 8) Нијемци чинили већину (10.626 напрема 9.168 „Туркестанаца”). И дивизије Вермахта сачињене од војних обавезника из НДХ стално су мијењале свој састав. Почетком новембра 1944. (табела 11) 369. пјешадијска у својим редовима има 4.396 легионара и чак 3.325 Нијемаца, а ситуација је била слична и у 373. дивизији. Од балканског се контингента очекивало да велики дио потреба покрије „у властитој режији”, било редуцирајући до максимума позадинске службе и установе, било преустројем дивизија. На овај начин је само током априла 1944. године 118. ловачка примила 583 војника као надомјестак за велике губитке претрпљене на Корчули, док су легионарске формације попуњене са укупно 1.575. Нијемаца.¹⁴³

Губици претрпљени у Србији на јесен исте године били су таквих размјера да се нису могли попунити из локалних извора. Ква-

¹⁴² НАРА/Т311/185 (АГЕ, Реорганизација јединица, 30.12.44); ТНА/ДЕФЕЗ/569/КО1124; ТНА/ДЕФЕЗ/572/КО1917; БА-МА/РХ26-104/48/39.

¹⁴³ НАРА/Т311/184 (АГЕ, Преустрој дивизија, 19.12.44); БА-МА/РХ10/113/55-56

литет и репутација јединице имали су велику улогу при алокацији ресурса. Крајем 1944. официрским круговима је колала гласина да је Хитлер изјавио да, ако јој треба оружје, „1. брдска може да га потражи код бандита“. То је била директна алузија на тежак пораз који је ова дивизија претрпила на прилазима Београду крајем октобра 1944. године (табела 34). Гласина је фактички демантована већ десетак дана након битке (формални демантији ће услиједити нешто касније), када је првих 500 људи попуне кренуло из Аустрије. И поред личног залагања генерал-пуковника Алфреда Јодла (Alfred Jodl) да се дивизија обнови „преко реда“, овај процес је текао споро. Иако је почетком јануара 1945. већ имала бојну јачину од 2.135 пјешака, бојна вриједност јој је и даље била ниска (степен III). Поређења ради, три мјесеца раније, дивизија је располагала са 3.156 пјешака и била оцијењена највишом оцјеном.¹⁴⁴

Без обзира на све гору ситуацију у којој се налазио Трећи рајх, Вермахтова балканска групација ће наставити примати попуно, додуше у смањеном обиму, све до краја рата. На примјер, посљедња група официра која се придружила 369. легионарској дошла је из Немачке почетком априла 1945. године. Већ поменутој 104. ловачкој је, крајем истог мјесеца, са подручја XVIII војног округа додијељено око 2.000 војника; колико њих је заправо дошло на циљ у хаотичним условима који су тада владали, није познато. Мада се може стећи дојам да су све наведене бројке безначајне с обзиром на то да су милионске војске већ стајале на бојном пољу, чињеница је да су персонална одјељења на највишим нивоима водила битку буквално за сваког човјека. Размјере кризе се виде из једног документа с краја 1943. у којем, између осталог, пише да све допунске јединице у цијелој окупираној Европи имају на располагању тек 20.000 регрута са четири и више мјесеци обуке. Око 2.000 њих је било распоређено у НДХ; они, међутим, нису могли бити упућени на Источни фронт, јер „су потпуно везани (операцијама)“.¹⁴⁵

---

¹⁴⁴ БА-МА/RW4/457/108-110; ТНА/ДЕФЕЗ/302/ХП5565; НАРА/Т311/161/7212686; НАРА/Т314/849/1400.

¹⁴⁵ Schraml, оп. цит. 131; ТНА/ДЕФЕЗ/572/WA880; НАРА/Т77/1421 (ВКОС, Повећање попуне за исток, 2.12.43).

Закључак

Изгледало је да је муњевитом окупацијом и распарчавањем Краљевине Југославије, на прољеће 1941, Трећи рајх перманентно осигурао овај простор за своје стратешке интересе. Увјерење да ће се земља моћи држати симболичним снагама од 2 до 4 дивизије било је уздрмано већ на љето исте године, избијањем устанка у окупираној Србији и НДХ. Од почетка 1942. до средине 1943, на антигерилским дужностима је ангажовано од 4 до 7 дивизија, а од љета 1943. до доласка Црвене армије, у касну јесен 1944. године, од 5 до 9 дивизија (овдје нису урачунати дијелови дивизија задужени за осигурање обале, а који су се стално борили против партизана). У завршној фази рата, готово цјелокупан њемачки контингент од 11 до 15 дивизија (укључујући и оне стационарне у Словенији) бива ангажован против Југословенске армије. Осим дивизија, овим операцијама су биле везане десетине самосталних борбених јединица војске. У најгорем случају, велики проценат свих ових јединица се могао искористити за осигурање позадине великих фронтова, а мањи и директно против савезничких армија. Иако се, генерално гледано, радило о формацијама ниже борбене вриједности, нема сумње да је њихов ангажман на једном споредном ратишту, какво је било југословенско, ишао на уштрб њемачких ратних напора. За разлику од већине других европских земаља, окупација Југославије није представљала „једнократну инвестицију”: усљед све интензивнијих борби, окупациони контингент је изискивао сталну попуњу људством и материјалом. Да ли би антихитлеровска коалиција побиједила и без овог неочекиваног прилога са Балкана? Сигурно би, мада је такођер сигурно да би у том случају побједа била скупље плаћена.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

Централни архив Министарства одбране Руске Федерације, фонд 500/опис/дело: 12450/246; 12466/84; 12477/793.

Национални архив Сједињених Америчких Држава, фонд РГ242, микрофилм публикације/ролне: Т77/780, 883, 1421, 1423; Т78/305, 399, 411, 414; Т175/141; Т311/161, 175, 177, 180, 184-87, 190-92, 195;

T312/1639; T313/189, 482; T314/559-60, 562, 849-851, 663-664, 1531, 1545-1547; T315/69, 1242, 1295-96, 1300, 1544, 1553, 1978, 2154-55, 2171, 2281; T354/606; T501/257.

Национални архив Уједињеног Краљевства, фонд/фасцикла: ДЕФЕЗ/302, 304-05, 329-31, 505, 520, 565-66, 569, 571-72; HW5; WO177/4465.

Војни архив Савезног архива СР Њемачке, фонд/фасцикла: H756/1826; PX2/1341, 1368, 1450, 1455, 4153; PX2-KART/9528; PX2-26-104/48; PX2-26-118/46; PX10/113; PX37/4835; PC3-7/5, 7; RW4/457, 489-90, 500, 664, 845; RW40/40; RW49/681-82.

Војни архив Београд, фонд Немачка окупаторска војска 1941-1945, кутије: 72-74.

Објављени извори:

Hubatsch, Walter, prir., *Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939-1945*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1965.

Литература:

Anić, Nikola. *Njemačka vojska u Hrvatskoj 1941-1945*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002.

Colić, Mladenko. *Pregled operacija na jugoslovenskom ratištu 1941-1945*. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1988.

Dedijer, Vladimir. *Dnevnik*, tom II. Rijeka: Liburnija, 1981.

Hnilicka, Karl. *Das Ende auf dem Balkan 1944/45: die militärische Räumung Jugoslawiens durch die deutsche Wehrmacht*. Göttingen: Musterschmidt, 1970.

Kladarin, Đuro. *Slom 4. i 5. okupatorsko-kvislinške ofanzive*. Zagreb: Kultura, 1956.

Lepre, George. *Himmler's Bosnian Division: the Waffen-SS Handschar Division, 1943-1945*. Atglen, PA: Schiffer Military History, 2004.

Metzsch, Friedrich-August von. *Die Geschichte der 22. Infanterie-Division 1939-1945*. Kiel: Verlag Hans-Henning Podzun, 1952.

Miletić, Antun. „Neke mere i dejstva Vermakta na Kozari 1941-1942. godine”. U: *Kozara u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji (1941-1945)*. Urednici Zdravko Antičić, Joco Marjanović, 195-214. Prijedor: Nacionalni park Kozara, 1980.

Odić, Slavko F. „Nemačke i kvislinške oružane snage u Četvrtoj i Petoj ofanzivi i njihovi gubici”. U: *Neretva-Sutjeska 1943: Zbornik radova naučnog*

skupa 'Neretva-Sutjeska 1943' održanog od 27. juna do 2. jula 1968 god. u Sarajevu. Urednik Branko Borojević, 110-19. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969.

Pavlović, Kosta. „Nemačke oružane snage u Jugoslaviji za vreme završnih operacija”. U: *Za pobjedu i slobodu. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije: učesnici govore.* Urednik: Ivo Matović, 763-68. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986.

Schmider, Klaus. „The Yugoslavian Theatre of War (January 1943 to May 1945)”. U: *Germany and the Second World War, Vol. IX: The Eastern Front 1943–1944: The War in the East and on the Neighbouring Fronts.* Urednik: Karl-Heinz Frieser, 1008-88. Oxford: Clarendon Press, 2017.

Schraml, Franz. *Kriegsschauplatz Kroatien: Die deutsch-kroatischen Legions-Divisionen 369., 373., 392. Inf.-Div (kroat.) — ihre Ausbildungs- und Ersatzformationen.* Neckargemünd: Kurt Vowinckel Verlag, 1962.

Dr. Gaj Trifković, Expert Associate
University of Sarajevo
Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
E-mail: trifkovg@gmail.com

STRENGTH AND QUALITY OF GERMAN TROOPS IN YUGOSLAVIA 1943-1945

(Summary)

*A*llegations about the number of German soldiers engaged in Yugoslavia was one of the pillars of the narrative about the “People’s Liberation War”. This issue, however, was never given a proper historiographical treatment in the socialist period. It would have shown that the number of units in Yugoslavia depended on external factors (events on major fronts and broader strategic deliberations) at least to the same extent as on internal ones (guerrilla danger), that the occupation contingent was of highly heterogeneous nature, and that large numbers are not always synonymous for combat quality. This research, based almost entirely on unpublished primary sources, will attempt to provide a comprehensive account of the strength and quality of the German occupation contingent in the second half of the war. The original plan to hold the country with

a symbolic force of 2 to 4 divisions was shattered already in the summer of the same year by the outbreak of the uprising in occupied Serbia and the NDH. From the early 1942 to mid-1943, anywhere from 4 to 7 divisions were engaged in anti-guerrilla duties, and from the summer of 1943 until the arrival of the Red Army in the late autumn of 1944, from 5 to 9 divisions (parts of the divisions that were nominally responsible for securing the coast, yet in practice constantly engaged against the Partisans, not counted). In the final phase of the war, almost the entire German contingent consisting of 11 to 15 divisions (including those stationed in Slovenia) ended up fighting the regular Yugoslav army. Apart from the divisions, dozens of independent combat battalions were involved in these operations. In the worst case, a large percentage of all these units could have been used to secure the rear areas of the main fronts, and a smaller percentage could be used directly against the Allied armies. Although, in general, these formations were of lower combat value, there is no doubt that their deployment to a secondary theater of war such as the Yugoslav one was to the detriment of the German war effort.

KEYWORDS: World War Two, Yugoslavia, Wehrmacht, Strength, Guerrilla Warfare, Counterinsurgency